

AMR b. TUFEYL

(عمرو بن الطفيل)

Amr b. et-Tufeyl b. Amr ed-Devst
(ö. 15/636)**Sahâbi.**

Amr b. Zinnûr diye de bilinmekte ve daha çok babası Tufeyl b. Amr vesilesiyle tanınmaktadır. Babasının telkini ile müslüman olan Amr, Hayber'in fethi sırasında onunla birlikte Hz. Peygamber'e giderek görüştü. Hz. Peygamber onu kendi kavmi olan Devs kabilesinden yardım getirmek üzere görevlendirdi. Çarpışmaların iyice kızıştığı bir sırada savaş alanını terkedeceğine üzülen Amr'ı Hz. Peygamber, "Allah'ın resulünün elçisi olmayı istemez misin?" diye teselli etti ve görevinin önemini belirtti.

Babasıyla birlikte çeşitli harplere iştirak etti. Babasının şehid düştüğü Yemâme savaşlarında bir elini kaybetti. Ömrü cephelerde geçen Amr, Yermük Savaşı'nda şehid oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 385; İbn Sa'd, *et-Ta-bakât*, IV, 237-240; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 243; ayrıca bk. III, 78-81; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 544; III, 225-226.

İSMÂİL L. ÇAKAN

AMR b. UBEYD

(عمرو بن عبید)

Ebû Osmân Amr b. Ubeyd
b. Bâb el-Basrî
(ö. 144/761)**Mu'tezile'nin kurucularından
ve hadis rivayet eden
ilk kelâmcılardan.**

Temîm veya Ukayl kabilesinin kölelerinden biri olup İbn Bâb, İbn Keysân, İbn Humejd, Ebû Mervân künyeleriyle de anılır. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Bazı kaynaklara göre İran, bazılarına göre ise Sind (Pakistan) menşelidir. Sind menşeli olma ihtimali daha kuvvetli görünmektedir. 80 (699) yılında Belh'te doğduğu nakledilirse de aynı tarihte Basra'da doğduğunu bildiren rivayetler de vardır ve bu ikinci görüşün tercih edilmesi mümkündür. Çünkü dedesi Bâb, Abdullah b. Semüre öncülüğündeki İslâm ordusunun 633 yılında fethettiği Kâbil'de esir alınarak Kâbil mimarisi tarzında bir cami yapmak üzere Basra'ya gönderilen işçiler arasında bulunuyordu. Babası ise önceleri dokumacı-

lıkla uğraşırken daha sonra Haccâc'ın emrinde çalışanlar arasına katıldı. Dokumacılık mesleğini babasından öğrenen Amr, fikrî hayatında büyük tesirler icra edecek olan ve Basra'da kumaş tüccarlığı yapan Vâsil b. Atâ ile bu sayede tanıştı. Genç yaşta Hasan-ı Basrî'nin ders halkasına katıldı ve uzun yıllar bu derslere devam ederek onun en gözde talebeleri arasına girdi. Ayrıca Ubeydullah b. Enes, Ebû'l-Âliye, Ebû Kılâbe ve Fazl b. İsâ'dan da ders aldı. Taşköprizâde usul ilmini Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. Hanefiyye'den okuduğunu naklederse de (*Miftâhu's-sa'âde*, II, 165) bu yanlıştır. Çünkü İbnü'l-Murtazâ, Ebû Hâşim'den Vâsil b. Atâ'nın okuduğunu, Amr b. Ubeyd'in de Vâsil'dan okuması sebebiyle Ebû Hâşim'in talebesi sayıldığını kaydetmektedir (*el-Münye ve'l-emel*, s. 11). Bu rivayet, Amr'ın sadece dolayı yoldan Ebû Hâşim'in öğrencisi sayılabileceğini göstermektedir. Zühd ve takvâsiyle meşhur olan Amr b. Ubeyd, idareci zümre ile ilişki kurmaktan hoşlanmamasına rağmen, tahta geçmek isteyen, fakat devlet başkanında bulunması gerekli üstün niteliklerden mahrum olan II. Velîd'e karşı III. Yezîd'i destekledi. Halife Mansûr'la iyi bir dostluk kurmakla birlikte zaman zaman icraatını tenkit etmekten de çekinmedi ve halifenin ikramlarını da kabul etmedi. Hocası Hasan-ı Basrî'nin görüşlerine bağlı iken büyük günah işleyen (mürtekib-i kebîre*) dinî açıdan durumu konusunda ders arkadaşı Vâsil b. Atâ ile yaptığı uzun münazaralardan sonra savunduğu görüşten vazgeçerek Vâsil'in fikirlerini benimsedi. Daha sonra kız kardeşini onunla evlendirip dostluklarını pekiştiren Amr, Vâsil'in ölümünden sonra on üç yıl süreyle Mu'tezilî fikirleri yaymaya çalıştı. Kırkıncı defa ifa ettiği hacdan dönerken Mekke yakınlarındaki Merran'da umumi kanaate göre 144 (761) yılında öldü. Böylesine değerli bir düşünürün ölümü Halife Mansûr'u fazlasıyla üzmüş, kendisi için yazdığı merisiyeyi kabri başında okuyarak ona karşı duyduğu derin saygıyı dile getirmiştir.

Hocası Hasan-ı Basrî'nin, dinî hayatı açısından meleklere benzettiği Amr'ın (bk. İbn Hallikân, III, 460-462) yetiştirdiği talebeler arasında Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ali b. Âsım ve Abdülvehhâb es-Sekafî gibi değerli âlimler bulunmaktadır. Bazı kaynaklar Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf'ı da onun talebeleri arasında gösterirse de bu, tarih itibarıyla

mümkün görünmemektedir. Çünkü 135 (752) yılında doğan Ebû'l-Hüzeyl, Amr b. Ubeyd'in vefat ettiği 144 (761) yılının henüz dokuz yaşında bir çocuktur.

Amr b. Ubeyd, Mu'tezile kelâmcılarının savunduğu temel meselelerden olan müteşâbih âyet ve hadislerin te'vili, mürtekib-i kebîrenin durumu, irade hürriyeti, bazı ilâhî sıfatların nefye varan te'vili, cehenneme giren herkesin burada ebedî olarak kalacağı ve Cenâb-ı Hakk'ın vaîd*inden dönmesinin câiz olmaması gibi belli başlı konularda Vâsil'la aynı görüşleri paylaşır. Farklı olarak sadece, Cemel Savaşı'na katılanların fâsık olduğunu ve bunların şahadetlerinin kabul edilemeyeceğini iddia etmiştir (bk. Bağdâdî, s. 121). Ayrıca o, vaîd âyetlerini muhkem, diğerlerini müteşâbih kabul etmiştir (bk. Eş'arî, s. 222). Ne var ki itikadî alandaki görüşlerini nasıl temellendirdiği konusunda kaynakların verdiği bilgiler pek azdır. Amr, kebîre sahibinin ebediyen cehennemde kalacağına Nisâ sûresinin 93. âyetiyle istidlâl eder. Ona göre, "Ebû Leheb'in elleri kurusun!" (Tebbet 111/1) meâlindeki âyet bu mâna ile levh-i mahfûzda var idiyse, her kötülük değişmeyen kaderde önceden tesbit edilmiş olacağından, insanı yaptıklarından ötürü Allah'ın hesaba çekmesinin hiçbir anlamı kalmaz. Bundan dolayı söz konusu âyeti, "Ebû Leheb'in yaptığı gibi yapanların elleri kurusun!" şeklinde anlamak gerekir (bk. Hatîb, XII, 166 vd.). Allah kâfirin küfrünü dileseydi onu bundan dolayı sorumlu tutmaması icap ederdi. Aksi takdirde bu zulüm olur, küfürde ısrar eden kimseye karşı da getirilebilecek bir delil bulunmazdı. Kaderi benimseyen görüşe de karşı çıkarak bu konuda nakledilen bütün hadisleri reddetmekten çekinmemiştir (bk. Zehebî, VI, 104). Esasen o, Vâsil b. Atâ'ya nisbetle itikadî konularda akla daha fazla önem verme taraftarı olduğu halde kelâmcı olarak parlak bir şöhrete sahip değildir. Nitekim kaynaklar yaptığı münazaralarda başarılı olmadığını kaydeder. Başta Vâsil b. Atâ olmak üzere Ebû Hanîfe, Hişâm b. Hakem ve dilci Ebû Amr b. Alâ ile yaptığı bütün münazaraları kaybetmesi de bunu göstermektedir (bk. *Elr.*, I, 991). Fikirlerini yayabilmesini ise Arap ediplerinden sayılabilecek derecede güçlü bir hatîp olmasına borçludur (bk. Kâdî Abdülcebbar, s. 588).

Amr b. Ubeyd adından, hadis ve fıkıhla ilgili kaynaklarda da söz edilir. Hasan-ı Basrî'den birçok hadis rivayet eden